

דברי פרידה ממורי חותני הרב אברהם צוקרמן זצ"ל

בשתי השבתות האחרונות, פרשות 'לך לך' ו'וירא', פרסה התורה לפנינו מסכת גדולה של חייו של אברהם אבינו, החל מ"לך לך מארצך אל הארץ אשר אראך", ועד ל"עתה ידעתי כי ירא אלוקים אתה". ואף שאברהם היה כבר בן שבעים וחמש שנה בצאתו מחרן בדרכו לארץ ישראל, לא התייחסה התורה לשנים ששהה בחו"ל, ו'סיפורו' של אברהם מתחיל למעשה בארץ ישראל. גם סבא אברהם שלנו התחיל את חייו בפרשת "לך לך", זו השבת בה נולד, וסיימם בפרשת "וירא", השבת האחרונה לחייו. ואף שנולד בח' במרחשון, ובמוצאי שבת שעברה עוד

באנו כל הילדים לברכו לכבוד יום הולדתו הצ"ח, מכל מקום מסכת חייו החלה ב"לך לך מארצך" בהיותו בן עשרים. הרבה פעמים אמר לנו שאין הוא מחשיב את ח' במרחשון כיום הולדתו האמיתי, אלא את ל"ג בעומר, היום שבו הגיע ארצה.

מידותיו של אברהם אבינו משתקפות באישיותו של הרב צוקרמן. פרשת השבוע מתחילה בתיאור החסד של אברהם אבינו. לא חסד שנובע מרחמנות, אלא מאידיאל ושיטתיות בחיי אדם ומדינה - "כי ידעתי למען אשר יצוה את בניו ואת ביתו אחריו... לעשות צדקה ומשפט". זהו משפט שהצדק הוא בסיסו, בניגוד הופכי למערכת החוקים של סדום שיסודה בעוולה. וזה מה שמצאנו כתוב בצוואתו: "השתדלנו לא לאגור לעצמנו, אלא לעזור לכל אחד ואחד במה שרק אפשר, במידת היכולת ובהתאם לצרכים". נוסף לצדקה שעשה בכל עת ידעו כל נכד ובן שאם הם זקוקים לסיוע כספי יש להם למי לפנות - סבא תמיד ירשום צ'ק.

אברהם הוא אוהב ה' - "אברהם אוהב", עניין זה מוזכר כמה פעמים במקורות. ויחד עם זאת יש בו מידת היראה - "עתה ידעתי כי ירא אלוקים אתה". האוהב בלבד עלול להיות לבו גס במושא אהבתו. מידת היראה מאזנת. אין אדם היכול להעיד על תכונותיו יותר מהאדם עצמו. וכך כתב בצוואתו: "ויחד לבבנו לאהבה וליראה את שמך" - זו אחת התפילות שנכנסה ללבי, וחיפשתי דרכים לקיימה, כי היא היסוד לעבודת ה' ועבודת האדם, ואין דבר חשוב מזה". בספר 'שיח רב' שהתפרסם לאחרונה הכולל שיחות עמו, הוא נשאל מהו החזון שלו; והוא ענה: "יותר יראת שמים

בישיבות שלנו. בישיבות החסידיות, כשאתה נכנס, אתה חש יראת שמים. בישיבות שלנו זה חסר'.

ועוד מתכונותיו של אברהם אבינו: הגמ' בברכות ו, ב אומרת: "אמר רב הונא, כל הקבוע מקום לתפילתו אלוקי אברהם בעזרו, וכשמת אומרים לו: אי חסיד, מתלמידיו של אברהם אבינו. ואברהם מנלן, שנאמר וישכם אברהם בבוקר אל המקום אשר עמד שם, ואין עמידה אלא תפילה". כחמישים שנה אני קשור עם הבית הזה, ומעולם לא ראיתי מתפלל בבית. גם בחולשתו בימיו האחרונים עמד על כך שייקחו אותו בכסא גלגלים למקומו הקבוע בבית הכנסת. בתחילה היה זה מקומו הקבוע בישיבה, להתפלל עם הנערים ולומר לפניו אחרי התפילה דבר תורה מפרשת השבוע, ולבסוף מקומו הקבוע בבית הכנסת שבשכונה בכפר הרא"ה. הבוקר אמר לי אחד התושבים שאינו יודע איך תיראה מעתה התפילה בבית הכנסת. "זה כבר לא יהיה אותו הדבר!"

הגמ' בברכות ה, ב מספרת, שרבי אליעזר חלה ונכנס רבי יוחנן לבקרו. החדר היה חשוך, ורבי יוחנן גילה זרועו ונפל אור בבית. בכה רבי אליעזר, ושאל אותו רבי יוחנן על מה הוא בוכה. לבסוף ענה לו רבי אליעזר: "על האי שופרא דבלי בעפרא קא בכינא", ואמר לו רבי יוחנן: "על דא ודאי קא בכית", ובכו תרווייהו. והמפרשים תמהו, שני גדולי עולם בוכים על יופי הגוף שמתבלה עם המוות? המהרש"א שם מציין לגמ' בב"מ פד, א, שם אמר רבי יוחנן "אנא אישתייר משפירי ירושלים". וזו הייתה כוונתם של ר"י ור"א, הם בכו על כך שרבי יוחנן היה האחרון מיקירי ירושלים, שאם ילך לעולמו יבטלו אנשי היופי של ירושלים. סבא אברהם היה אחרון האנשים היפים של נובהרדוק. האחרון שלמד אצל הסטייפלר בצעירותו, בחו"ל, בישיבת נובהרדוק. עדיין מחברות השיעורים במגירתו. שיטתם של רבותיו היתה נר לרגליו והמניע לכל פועלו. הוא אמר לי שבנובהרדוק היו מקימים ישיבה, ולאחר שהתבססה לא היו מרחיבים אותה, אלא כל אחד מהתלמידים המבוגרים היה נוסע למקום אחר, ומקים ישיבה חדשה.

הרב הקים במו ידיו עם הרב נריה זצ"ל את הישיבה בכפר הרא"ה. מהגזע שבכפר הרא"ה התפשטו הענפים לכל רחבי הארץ. אי אפשר לתאר את מדינת ישראל כיום בלי ה"נובהרדוקר" הזה, שיחד עם הרב נריה זצ"ל עשה את מהפכת הישיבות, ישיבות שביסודן לא קריירה, אפילו לא רוחנית, אלא אידיאל של אהבת התורה, העם והארץ. הוא היה הקשר בין הנוער הארצישראלי לישיבות המוסר שבאירופה. הגמ' בסנהדרין נב, ב אומרת: למה ת"ח דומה לפני עם הארץ? בתחילה דומה לקיתון של זהב. סיפר הימנו - דומה לקיתון של כסף, נהנה ממנו - דומה לקיתון של חרס. לפני כחמישים שנה הכרתי את הרב, נכנסתי לביתו, ואכן היה דומה לפניי אז לקיתון של זהב. אך הזהב מחוור לעומת הדמות שהכרתי במשך הזמן. ככל שנקפו השנים - עלה ערכו יותר ויותר בעיניי. מעולם לא ראיתי יושב בטל ללא ספר. מעולם לא שמעתי ממנו מילה שאינה הוגנת, מעולם לא שמעתי צועק או מרים קולו. זהב נקי וטהור. יצא מן העולם בן צ"ח - צח ובהיר כשלג, ללא כל כתם. כשהיה

פעם, עם סבא רבה נחמיה זצ"ל, ממקורבי החזו"א, אצל החזו"א, ברכו החזו"א שיעסוק בריבוי תורה ויזכה לאריכות ימים. הברכה התקיימה בשלמות על שני חלקיה – סבא לא פסק מללמד כמעט עד יומו האחרון, והתקיימה בו ברכת השנים. בלי ספק, הנובהרדוקיות שבו הייתה הסיבה לעבודה המשותפת המוצלחת שלו עם הרב נריה זצ"ל. במסיבת השמונים שערכו לכבודו של הרב נריה, אמר הרב נריה שהמעלה הגדולה של הרב צוקרמן היא שהוא היה מסוגל לעבוד איתו במשך חמישים שנה. והוסיף: "זוה לא היה קל". בספרו 'נר למאור' התייחס הרב נריה לרעיון של עבודה בשותפות, ועל המקרא "עגלה על שני הנשיאים" שבפרשת נשוא הוא כתב שכששני נשיאים יושבים על העגלה וכל אחד רואה עצמו רכוב על עגלת הציבור, כשכל נשיא רואה עצמו רם ונישא, רם ומתנשא, אז באמת לכל אחד מהנשיאים צר המקום מהכיל מישהו אחר במחיצתו. ברם במקרה שלנו נאמר על נשיאי ישראל "עגלה על שני הנשיאים" – כל אחד מהם היה חדור בהכרה ובהרגשה שהעגלה של הציבור רכובה עליו, שהוא נתון מתחתיה והוא הנושא בעול הציבור, כעצת הזקנים לרחבעם "אם היום תהיה עבד לעם הזה" וכו'; כשזאת היא ההכרה הכללית, וכך היא ההרגשה היומית, לא רק שלא צר המקום – אלא שכל נשיא שמח על כך שיש לידו עוד נשיא אשר עול הציבור מוטל גם עליו, עוד מישהו אשר מרגיש את כל כובד העול ואשר יכול וגם רוצה לשתף פעולה ולסייע בעצה ובתושיה. או אז מוכנים הם להיעזר אחד בשני, שמחים לסייע אחד לשני, וממילא שניהם יושבים רווחים על עגלה אחת. בניגוד לדמותם של נשיאים מהסוג הזה נתקנה בדורות מאוחרים תפילה מיוחדת שנאמרת בזמן הוצאת ספר התורה בשבת, ובה נאמר "ויגער ביצר הרע מן הנשואים" – אנו זקוקים להרבה רחמי שמים כדי להיוושע מיצרם הרע של אלה שבמקום להיות נושאים הינם נושאים, ואין גבול לרצונם להתנשא יותר ויותר על חשבון הציבור הנושא אותם... אחד הבוגרים כתב פעם שכאשר הירח מגיע בסיבובו מעל לכפר הרא"ה הוא מסמיק מבושה: הוא, הירח, לא חשב שזה אפשרי, והנה שם למטה בכפר הרא"ה שני מלכים משמשים בכתר אחד בשלום ובשלוה!

ואסיים בזיקתו המיוחדת של הרב לצאצאיו. ככל שנקפו השנים נפתח סגור לבו, והוא 'התאהב' יותר ויותר בצאצאיו. הוא זכר שמו של כל נכד ונין, למעלה ממאה וחמישים כ"י, ונתן לכל אחד ואחת מהם יחס מיוחד. במוצאי השבת שעברה הוא אמר לי שהיה שמח שייתכנסו אצלו כולם. כנראה הרגיש צורך להיפרד מהם. והוסיף ואמר לי, שאמנם לברית האחרונה של הנין שהייתה בשבוע שעבר לא הגיע, אבל לחתונה של הנינה שתהיה בעוד חודש בעז"ה הוא מתכוון להגיע. ולא זכה לצערנו, ואף לא זכה לשמוע שכבר נולדה לו נינה נוספת בשבת שעברה, הנינה ה-119. בשבת האחרונה לחייו עשה גיסי הרב מאיר 'סיום' על מסכת פסחים כאשר כולנו סביב מיטתו, והוא ענה 'אמן' ו'אמן' יהא שמיא רבא' על הקדיש, ואח"כ אמר בלחש "זרעא חייא וקיימא". כולנו שרנו את המילים הקדושות האלו ובכינו, והוא ביקש שנשיר את זה שוב ושוב, ובזה הביע את הקשר הנפשי שלו עם הדורות הבאים, את

ההודיה לה' על נחת הרוח שגרמו לו צאצאיו, ואת התפילה שכולם ימשיכו ללכת בדרכו. וכך כתב בצוואתו: "ועל זאת התפלל כל חסיד לעת מצוא, שהבנים, הנכדים והנניסים, תשרור אהבה ואחוה ושלוש ורעות ביניהם. תנו דעתכם לאהוב איש את רעהו ואת כל בריותיו של הקב"ה".

אנחנו מאמינים באמונה שלמה, שכשם שדאג לכך כל חייו, כך ימשיך ויתפלל לפני כסא הכבוד על אשתו, סבתא רבקה, שהייתה מסורה לו במשך שבעים שנה ודאגה תמיד לכל צרכיו כדי שיהיה פנוי לעבודתו הרוחנית, על כל צאצאיו, על תלמידיו, על אנשי השכונה והכפר, ועל כלל ישראל בארץ ישראל ובתפוצות.

אנו מאמינים באמונה שלמה שתהיה תחיית המתים, ומאמינים שכשם שאברהם עלה להר המוריה כשהוא מבטיח לנערי "ואני והנער נלכה עד כה ונשתחוה ונשובה אליכם", וכפי שפירש הרב זצ"ל הוא הבטיח לרומם אותם ולהשפיע עליהם, וכן עשה כששב אל נערי – כך ישוב אלינו גם סבא אברהם זצ"ל כשירננו שוכני עפר ויקיצו, וימשיך בעבודתו החינוכית לרומם ולהשפיע טוב על קרוביו, מכריו ותלמידיו. ובילע המוות לנצח. תהי נשמתו צרורה בצרור החיים.

זאת יהודה שלח לפניו אל יוסף להורות לפניו גושנה' (בראשית מו, כח).

רבותינו ז"ל אומרים שיעקב שלח את יהודה להקים לו בית תלמוד בארץ גושן. כמו שיעקב ישב ארבע עשרה שנה בבית מדרשו של עבר לפני שהלך ללבן, כך גם קודם שירד למצרים דאג לעצמו לבית מדרש כדי להמשיך את דרך חיי אבותיו גם במצרים. ויש לשאול: מדוע שלח יעקב את יהודה דווקא, ולא את אחד האחים המבוגרים ממנו? ויש להשיב, שהעובדה שיהודה קיבל עליו את השליחות האחריות להביא את בנימין חזרה ממצרים, והצליח בה, הניעה את יעקב לקחת את יהודה, שאחיו הורידהו מגדולתו, ולהחזירו לגדולתו. ספק גדול עם יעקב ידע את כל מה שקרה לבנימין בדרך, ואת מאבקו של יהודה והסכמתו להיות עבד במקום בנימין רק כדי להחזיר את בנימין אל אביו, אבל כדברי חכמים: 'אף על גב דאיהו לא חזי – מזליה חזי'; לפעמים קיימת תחושה פנימית המורה לאדם את המציאות אפילו שהוא לא ראה בעצמו את מה שקרה, ובייחוד הפעם – כשהתעוררה מחדש 'רוח יעקב אביהם', רוח הנבואה.

ספר 'לוחות אבן' לר"א צוקרמן כרך ראשון עמ' 234